

TUNÇ, Mustafa Şekip

TUNÇ, Mustafa Şekip
(1886-1958)Henry Bergson üzerine eserleriyle
tanınan psikolog ve felsefeci.

İstanbul'da doğdu. 1905'te Vefa İdadisi'nden mezun oldu. Mülkiye Mektebi talebesiyken Fransızca öğrenmeye yoğunlaştı. Bu çabası onun psikoloji ve felsefeye yönelmesini etkiledi. II. Meşrutiyet'in ilân edildiği dönemde Mülkiye'yi bitirdi. Kısa bir süre sonra kişisel eğilimleri açısından daha verimli olacağını düşündüğü eğitimcilik mesleğine yöneldi; hayatını pedagoji, psikoloji ve felsefe alanlarına adadı. Eğitimcilik yönünde yaptığı bu seçim onun siyasal görüşlerini de biçimlendirdi. Dönemin radikal toplumsal değişim yanlısı görüşlerine karşı, toplumsal değişimin zorlama yollarla değil zaman içinde pedagojik yöntemlerle halkın seviyesinin yavaş yavaş yükseltilmesine dayanan bir politikayla gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesini benimsedi. Mustafa Şekip'in düşüncesinin bu yönde gelişmesinde Henry Bergson, William James ve Sigmund Freud'un önemli bir yeri vardır. Toplumsal değişimde geçmişin önemi ve şimdiki zaman üzerindeki etkisi, politikada hayata rasyonalist gerçekleri dayatmak yerine terbiyeye önem verilmesi, toplumsal değişimi yaratıcı gelişmenin serbest yaşam hamlelerine bırakmak ve eğitimin salt zekâyâ dayandırılmasına dair bilinç felsefesi aksiyonlarını şüphyle karşılayarak bilince de yer açmak gerektiği yönündeki başlıca görüşler onun düşüncesini biçimlendirdi.

Mustafa Şekip, Batı felsefesinde pozitivism eleştirileri için önemli bir dönüm noktası sayılan I. Dünya Savaşı yıllarında Cenevre Üniversitesi'nde psikoloji öğrenimi gördü; pozitivism'e yönelik eleştiriler onun entelektüel hayatını şekillendiren en önemli etkenlerden biri oldu. Bu dönem, Mustafa Şekip'in rasyonalizme karşı eleştirel felsefeleri yakından tanınmasına katkıda bulundu. Jean Jacques Rousseau Pedagoji Enstitüsü'nden aldığı diplomayı Cenevre Üniversitesi'nden aldığı psikoloji sertifikası ile tamamlayarak eğitimini bitirdi ve yurda döndü. Bu dönemde *Terbiye Mecmuası*'ndaki yazıları İstanbul Dârülfununu hocalarının ve özellikle Ziya Gökalp'in dikkatini çekti. İsmail Hakkı ve Mehmed Emin beylerin teklifleri üzerine Edebiyat Fakültesi müderris muavinliği görevine tayin edildi (1919).

Üniversitedeki görevinin başlarında Millî Mücadele'ye destek veren *Dergâh* dergisinde yazılar yazdı. İttihat ve Terakî Fir-

kası'nın egemen ideolojisi haline gelen Ziya Gökalp'in pozitivist sosyolojisine karşı derginin Bergsoncu çizgisinin belirginleşmesinde, kaleme aldığı elliye yakın yazının önemli bir payı vardır. Bu yazılarında -Bergson'un pozitivism'e yeni bir metafizikle karşı çıkışında olduğu gibi- maddî ölçülere karşı mânevîyatın, niceliğe karşı niteliğin ve bir diriliş anını ifade eden hayat hamlesinin sonucu olarak gördüğü Millî Mücadele'yi destekledi. Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Turancılık gözden düşmüş akımlar sayıp Anadolu'ya bir milliyetçiliği benimsedi ve Anadolu'daki dirilişin metafizik alt yapısını kurmaya yönelik bir çizgi takip etti. *Dergâh*'ın felsefî çizgisini açıklığa kavuşturan yazıları, aynı zamanda Türkiye'de muhafazakârlığın felsefî ve siyasî bir dile dönüşmesi açısından önemli rol oynayacaktır. Dârülfunun'daki görevini 1933 üniversite reformu sonrasında da ordinar-yüs profesör unvanıyla sürdürdü. Uzun bir süre hizmet ettiği üniversiteden 1953 yılında emekliye ayrıldı ve 1958'de vefat etti.

Mustafa Şekip Tunç'un Kemalist aydınların radikalizmine karşı benimsediği tedricî metotlara dayanan muhafazakâr değişim anlayışı, egemen reformculuk anlayışını kategorik olarak reddetmekten ziyade metodik bir farklılığı ifade eder. Mustafa Şekip dinin toplumsal hayatındaki yerinin yeniden düşünülmesini, eski metafizik sistemlerin doğrudan sahiplenilmesi yerine yeni bir metafiziğin kurulmasını ve toplumsal değişim anlayışının bu metafizikle güçlendirilmesini önermiştir. Ayrıca Bergsoncu metafizik ilhamları pedagoji açısından dönemin egemen ruhuyla çok da ters düşmeyecek pragmatist akımlarla dengelemiştir. Onun düşünceleri rasyonalist akımlara muhalefet eden bir felsefî çizgide yer almaktadır. Bergson felsefesi yanında rasyonalist gerçeklere değil deneye önem verilmesi gerektiğini söyleyen pragmatizmden etkilenmiş, bilinç felsefelerini eleştirmek ve bilinci kavramak açısından imkânlar sağlayan psikanalizle, sa-

dece laboratuvardan devşirilmiş niceliksel verileri değil bilinç durumlarının da tahlil edilmesine yer açan T. Ribot'un psikoloji ekolüyle ilgilenmiştir. Bu etkilerden en belirleyici olanı Bergson felsefesidir.

Bergson'un felsefî monizme karşı getirdiği eleştirileri değerlendiren Mustafa Şekip, varlığın temelini tek bir öze indirgeyen monist felsefelerin tek yanlı kaldığı var sayımına dayanan plüralist bir felsefe yaklaşımını savunmuştur. Plüralizm, çoklu gerçek anlayışı ve apriori gerçeklerden ziyade deneyi öncelemesiyle rasyonalizmi bir tür dogmatizm olarak görme açısından da işlevsel olmaktadır. Bu bakımdan Bergson'un yaşam felsefesiyle James'in deneysel metodunu uzlaştırmaya çalışmıştır. Ona göre Bergsoncu felsefenin temel kavramlarından olan somut hayat ve somut insan, soyut rasyonalizme zekâyı önceleyen entelektüalist akımların yanılığını göstermesi ve realiteye salt zekâyla yetinmeyen bir felsefeyle daha derinden nüfuz edilebilmesi açısından son derecede önemlidir. James'in rasyonalizme ve entelektüalizme yönelik eleştirileri de bu karmaşık realitenin kavranması bakımından öne çıkmaktadır. Pragmatizm şeniyetlere doğrudan doğruya teması, bütün diğer vasıtaları mârifete tercih etmesi, her şeyden çok tecrübeye kıymet vermesi itibarıyla önemli bir felsefî akımı temsil etmektedir. Mustafa Şekip, James'in benimsediği tecrübenin geniş bir açılıma sahip olduğunu, sadece maddî tecrübeyi değil ruhsal tecrübeleri de kapsadığını düşünmektedir. Bu düşünce, Bergson'un bilinci ve ruhu bir realite olarak doğrudan kendi verileriyle anlamaya çalışan felsefesiyle kesişmektedir. Dolayısıyla James'in pragmatizmi de bilinç durumlarını salt fizyolojikle açıklayarak bir gölge olaya indirgeyen ve Newtoncu yaklaşımla bilinci atomlardan meydana gelen bir madde gibi açıklayan indirgemeci anlayışlardan farklı şekilde bilinci yeni ve şahsî bir âlem olarak, yani olumlu bir realite biçiminde anlamaya çalışmaktadır. Ruhsal ya da psikolojik tecrübeyi anlamının onu fizik deney kadar gerçek kabul etmekten başka bir yolu yoktur. Böylece tecrübe yalnızca bedenin ruh üzerindeki etkisini değil ruhun beden üzerindeki etkisini de gösterir.

Plüralizm açısından bakıldığında varlığın özünü maddeye indirgeyen materyalist monizm gibi ruha indirgeyen idealist-spiritüalist monizm de aynı yanılığa düşer. Zira bu da tecrübenin değil aklın mahsulüdür. Spiritüalistlerin anladığı ruh bütün bireylerde özdeş olan, dönüştürülemez, daima aynı kalan, homojen bir ya-

Mustafa
Şekip Tunç

pidir. Mustafa Şekip'in benimsediği şahsiyetçi yaklaşım ise her bireyin farklı bir şahsiyete sahip olduğunu var sayar. Ruh dönüştürülebilir ve yeniliklere açık, ne niceliksel verilerle ne de atomist açıklamalarla anlaşılabilir bir imkânlar kaynağı biçiminde görür. Bu imkân, şuuru Bergson'un deyişiyle "yaratıcı tekâmül" ya da James'in deyişiyle "şuur akışı" diye anılmakla ilgilidir.

Mustafa Şekip'in Bergson ve James'ten aldığı ilham sadece bilincin yeni bir realite olarak tanımlanmasına yönelik değildir. Her iki düşünür âlemi olmuş bitmiş mekanik bir nesne halinde değil tamamlanmamış bir oluş diye görmektedir. Mustafa Şekip, bu yaratıcı âlem görüşünden hareketle içinde yaşanılan âlemin bir âlem-i zarûret değil âlem-i imkân olduğunu söyler. Burada söz konusu olan, rasyonalist ve bilimsel anlayışların kavrayamayacağı biçimde hayatı bir âlem-i ihtimâlât şeklinde gören ve cehdlerle yeni hakikatlerin yaratılabileceğine inanan, hayatı daima halledilebilecek noktaları olan bir sorun olarak kalmaya mahkûm bir mesele şeklinde değerlendiren ve bu yolda istenen cevabı determinist ilkelerden ziyade "gayri muayyen bir sûrette mütemâdi olan müterakkî tecrübeler" in verebileceğine inanan atılımcı bir yaşam felsefesidir. Bu tür bir düşününenin, Millî Mücadele döneminin mânevîyatını destekleyen ve ulus devletinin kuruluşunu donmuş rasyonalist kalıplardan ziyade gelişmeye açık bir süreç biçiminde yorumlayan iyimser bir görüşü uyanırdığı tahmin edilebilir.

Bergson'un düalist felsefesi, maddenin statik durumunu inceleyen zekânın yanında hayatın dinamizmine derinden nüfuz edebilen sezginin bilinci ve ruhu bir realite olarak anlama açısından yeni ufuklar açmıştır. Bu düalizmin çağdaş Türkiye'nin düşünce tarihine tercümesi ise Batı ile Doğu, zekâ ile kalp, materyalizmle aşırı mistisizm arasında ölçülü bir yol tutulması şeklinde karşılığını bulacaktır. Mustafa Şekip radikal Batıcılık'la radikal Doğuculuğu, zekâyı aşırı güvenle sadece kalbe güvenmeyi, materyalist inançlarla aşırı mistisizmi aynı ölçüde hatalı görür. Bu bağlamda farklı değerlerin uzlaştırılmasına dayanan, realitenin iki yanını da içerebilecek, ölçülü fakat vukufu bir metodun izlenmesi gerektiğini savunur. Bunun politik anlamdaki sonucu, gelenek ve modernleşmenin uzlaştırılması gerektiğini ve modernleşmenin ancak geleneğin yeni terkiplere kavuşturulmasıyla mümkün olabileceğini ileri süren muhafazakâr modernleşme yaklaşımıdır. Böyle bakıldığında Mus-

tafa Şekip'in temel yaklaşımları, Türkiye'de pozitivist modernleşme anlayışına karşı alternatif bir modernleşme projesinin felsefi temelini kuran yaklaşımlardan biri olarak düşünce tarihindeki yerini almıştır.

Eserleri. Entelektüel hayatının geneline bakıldığında üretken bir yazar olan Mustafa Şekip François Coppée, Henry Bergson, Théodule Ribot, William James, Sigmond Freud, Hermann Ebbinghaus, Georges Dwelshauvers, Henri Delacroix, Emile Bréhier, L. Dugas, Emile Zola gibi isimlerden sayısı kırka yaklaşan tercümele yapmıştır. Bu eserlerin ana konuları bireylerin ve toplumların gelişimi, şahsiyet, yaratıcılık, mânevî kudret, metafizik, mistisizm, şuur, hâfıza, ihtimaliyet, muhayyile, psikanaliz, genel psikoloji, din psikolojisi, pedagoji, terbiye, felsefe tarihi, din felsefesi gibi anahtar kelimelerle özetlenebilecek bir alana yayılmıştır. Başlıca telif eserleri şunlardır: *Rûhiyat Dersleri* (1919), *Rûhiyat Derslerine Lâhika* (1920), *Gülme Nedir, Kime Gülüyorsunuz?* (1921), *Rûhiyat* (1924), *Felsefe-i Din* (1927), *Terakki Fikrinin Menşesi ve Tekâmülü* (1928), *Çin Felsefesinin Kaynakları* (1933), *Yeni Türk Kadını ve Ruhî Münasebetleri* (1939), *Üç Zihniyet* (1940), *İnsan Ruhunu Üzerinde Gezintiler* (1943), *Ruh Yapımız ve Onun Tipleri Bakımından Ahlâk* (1944), *Ruh Âleminde* (1945), *Fikir Sohbetleri* (1948), *Psikolojiye Giriş* (1949), *Psikoloji Dersleri* (1950), *Bir Din Felsefesine Doğru* (1959). Mustafa Şekip'in makaleleri *Dergâh, Ağaç, Bilgi, Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Dârülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası, Hayat, İş Mecmuası, Kültür Haftası, Mihrab, Millî Mecma, Terbiye, Türk Düşüncesi, Türk Yurdu, Yeni Mektep* gibi dergilerde yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Prof. Mustafa Şekip Tunç Jübilesi, İstanbul 1944; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya 1966, II, 615-627; Hayrani Altıntaş, *Mustafa Şekip Tunç*, Ankara 1989; Neşet Toku, *Türkiye'de Anti-Materyalist Felsefe (Spirüalizm) İlk Temsilcileri*, İstanbul 1996, s. 287-318; Nazım İrem, *Kemalist Modernism and the Genesis of Turkish Traditionalist Conservatism* (doktora tezi, 1996), Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; a.m.f., "Undercurrents of European Modernity and the Foundations of Modern Turkish Conservatism: Bergsonism in Retrospect", *MES*, XL/4 (2004), s. 79-112; Levent Bayraktar, *Bergson'da Ruh-Beden İlişkisi* (doktora tezi, 2003), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 180-194; a.m.f., "Mustafa Şekip Tunç'un İnsan Anlayışı", *Felsefe Dünyası*, sy. 36, Ankara 2002, s. 130-136; a.m.f., "Mustafa Şekip Tunç'ta 'Terakki' Fikri", *Düşünen Siyaset*, sy. 19, Ankara 2004, s. 227-234.

FIRAT MOLLAER

TÜNİSİ

(التونسي)

Muhammed b. Ömer
b. Süleymân et-Tünisî
(ö. 1274/1857)

Tunuslu yazar.

1204'te (1789) Tunus'ta doğdu. İlim adamlarıyla meşhur bir aileye mensuptur. Kitap istinsahıyla uğraşan dedesi Süleyman hac dönüşü Sudan'ın Dârfür bölgesinde yerleşerek mahallî hâkiminin hizmetine girmiş, babası Ömer, Ezher'de Mağribli öğrencilerden sorumlu bir görevde çalışmıştır. Öğrenimini Ezher'de tamamlayan Tünisî babasının da göç ettiği Sudan'a gidip (1803) bir müddet bölgedeki mahallî idarecilerin hizmetinde bulundu. Bu sırada bölgeyi ve siyasal olayları müşahede etme imkânı buldu. Yaklaşık on yıl burada kalan Tünisî 1813'te Tunus'a döndü. Ardından Kahire'ye giderek Mehmed Ali Paşa'nın hizmetine girdi. İbrâhim Paşa kumandasında Mora'ya sefer yapan piyade birliklerinde vâzlik görevi yaptı (1825-1826). Daha sonra Kahire'de kurulan ve baytarlık eğitimi veren Ebû Za'bel Medresesi'nde Batı dillerinde yazılan tıp ve eczacılık kitaplarının Arapça tercümelerinin redaksiyonunda çalıştı. Bu esnada Mısır'da görevli A. Perron ve Clot Bey gibi Avrupalı bilim adamlarıyla tanışma imkânı buldu. A. Perron'un 1839'da Kasrû'l-ayn Tıp Okulu'nun yönetimine getirilmesinin ardından onun yanında tercümelerin kontrolünü yaptı. Bu arada Harîrî'nin *el-Mağâmât*'i, İbşîhî'nin *el-Müste'raf*'i ve Firûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-muhtâf*'i gibi pek çok Arapça metnin edisyonunda görev aldı. Son yıllarında Kahire'de Seyyide Zeyneb Camii'nde hadis dersleri verdi. Tünisî Kahire'de vefat etti. Şarkiyatçı Alfred von Kramer Kahire'de bulunduğu sırada ondan Arapça dersleri almıştır.

Eserleri. 1. *Teşhîzü'l-ezhân bi-sireti bilâdi'l-⁵Arab ve's-Sûdân*. Müellifin Dârfür'da bulunduğu sırada bölge arazisine toplum ve toplumun geleneklerine dair gözlemlerini içeren oldukça mühim bir eserdir ve daha önce bölge tarihiyle ilgili Avrupalı seyyahların gözlemleri dışında bilgi bulunmadığından bu alandaki ilk ve en kapsamlı çalışma kabul edilir. A. Perron kitabı Fransızca'ya tercüme etmiş (*Voyage au Darfour par le Cheikh Mohammed Ebn Omar et-Tunusy*, Paris 1845), Arapça metni yine A. Perron tarafından neşredilmiştir (Paris 1850). Eseri daha sonra Halil Mahmûd Asâkir ve Mustafa Muham-